

יחידה ו'

עונשי מיתה בדין המלכות

- ◀ עונש מיתה בדין המלכות - בחרב או גם במיתה אחרת?
- ◀ חומר עונשי המלך, לגדוע זרוע הרשעים.

ה. גדרי העונשים - במשפט המלך

"ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה ושריפה והריגה בסייף וחנק וכו' ואין רשות למלך להרוג באחת מהן אלא בסייף בלבד" (רמב"ם הלכות סנהדרין פרק י"ד הלכה א-ב). חלוקי דעות יש באחרונים, האם הלכה זו שאין למלך רשות להרוג אלא בסייף, היא דוקא בהענשת מורדי המלכות, שבזה ודאי הדין שאין המלך הורג אלא בסייף, אך בהענשת הרוצחים וכו' לגדוע זרוע הרשעים, בזה יכול להעניש אף במיתה אחרת. או שגם עוברי עבירה שבסמכות המלך להענישם לקיום העולם, אינו הורג אלא בסייף.

כבר הובא לעיל דברי ה"משך חכמה" (דברים י"ג ו'), שמפרש מעשה אליהו בהר הכרמל, ששחט את נביאי הבעל (מלכים א' י"ח, מ'), ושחיטה היא מיתת סייף. ובאמת אילו היו דנים את נביאי הבעל בבית דין, כנביאי שקר המדיחים לעבוד עבודה זרה, היו נדונים בסקילה או בחנק (שנחלקו בזה רבי שמעון ורבנן במסכת סנהדרין פ"ט ע"ב), וכתב ה"משך חכמה" לבאר, שאלהו הרגם בסייף מדין המלכות, והוא עשה זאת על פי אחאב, כמו שמשמע בפסוקים שכל אשר עשה היה ברשותו של אחאב שהיה נוכח שם, וכיון שהמלכות אינה מענישה אלא בסייף בלבד, ולכן שחט אותם. ועוד הוסיף שם המשך חכמה, שלפי זה מובן מה שנאמר (מלכים א' פרק יט) "ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב" וגו', שמדברי אחאב שהרגם בחרב הבינה שהרגם מדין המלכות בלי רשותה, והיא היתה מנהגת אז את כל הממשלה, לכן חרה אפה שנעשה דבר מלכות בלא דעתה, ולכן "ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר וגו' כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם" (כלומר, שגם היא תעניש את אליהו מדין המלכות באותה מיתה - סייף). עכ"פ עולה מדברי המשך חכמה שגם כאשר המלך מעניש עוברי עבירה אינו מעניש אלא בסייף בלבד. [אגב, יש לעיין, הרי דעתו בספר "אור שמח" שאין המלך מעניש אלא רצחנים וגנבים, עניינים של בין אדם לחבירו. וכאן כתב ב"משך חכמה", דין המלכות בהקשר לעבודה זרה].

אמנם דעת ה'מנחת חינוך' (מצות תצ"ז) שלא נאמר דין סייף אלא במורדים, אך לשבור רשעי העולם יש רשות למלך להרוג בכל דבר, ולא רק בסייף. ויש למצוא במפרשי התנ"ך גישה התומכת בדברי ה'מנחת חינוך'. הנה מצאנו כשמלך יהוא (מלכים ב' פרק ט') ציוה להרוג את איזבל (פסוק ל"ג): "ויאמר שְׁמָטָהּ (שְׁמָטָהּ) וישמטה", היינו שיש בפסוק זה "קרי וכתוב", הקרי הוא שְׁמָטָה, והכתוב הוא שְׁמָטָהּ. וכתב שם הרד"ק לפרש זאת "שְׁמָטָהּ - הפילוה מן החלון לארץ, וכתוב בוי"ו שהוא כנוי לזכר, והקרי הוא בקמץ הה"א לנקבה והו"ו נוספת, והכתוב יש בו דרש, רמז לנבות שצותה לשמוט אותו לסקלו, כן צוה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה". היינו שעונשה היה בסקילה כנגד מה שסקלה את נבות, ולכן כתוב "שְׁמָטָהּ" כנגד "שְׁמָטָה". וכן כתב הרלב"ג שם שחיובה סקילה כנגד סקילת נבות.

ולכאורה הדברים תמוהים, שהרי ההורג את חבירו חייב בבית דין מיתת סייף, ואף אם הרג את חבירו בסקילה או במיתה משונה אחרת, תמיד עונשו בבית דין רק סייף. ואם כן מדוע כאן חייבו אותה סקילה הרי אין חיובה אלא סייף. ובאמת שאף סייף לא היתה חייבת, שהרי לא הרגה את

נבות בידים אלא ע"י אנשי בליעל. אלא ודאי שיהוא העניש אותה בדין המלכות, שבזה רשאי המלך להרוג אף את המשלח, כמו שפסק הרמב"ם (הלכות רוצח פ"ב הלכה ב-ד): "השוכר הורג להרוג את חבירו, או ששלח עבדיו והרגוהו וכו' כל אחד מאלו שופך דמים הוא, ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים, ואין בהן מיתת בית דין. וכל אלו הרצחנים וכיוצא בהן שאינן מחוייבין מיתת בית דין, אם רצה מלך ישראל להרגם בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו". ועדין יש לעיין הרי למלכות לא ניתן אלא סייף בלבד, ואיך אמר יהוא לחייבה סקילה כנגד סקילת נבות. אמנם לפי דברי ה'מנחת חינוך' הדבר מובן היטב. שהכלל שאין המלך מעניש אלא בסייף זה רק בדין המורדים, אך כאשר המלך מעניש עוברי עבירה לתיקון העולם לשבר יד הרשעים, יכול להמית גם במיתה אחרת, ולכן כאן ראה יהוא שתיקון העולם יהיה אם תענש במידה כנגד מידה, ולכן חייב אותה סקילה.

עוד כתב הרמב"ם בגדרי העונשים במשפט המלך: "כל ההורג נפשות וכו' יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד ותולה ומניח תלויים ימים רבים להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם" (הלכות מלכים פרק ג' הל' י'). נקודת החידוש היא, שאף שבדיני בית דין, אין סנהדרין דנה שנים ביום אחד, הרי המלך "הורג רבים ביום אחד"¹¹. ואף שבית דין אינו רשאי להלין את מתיו כמו שנאמר "וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ. לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא וגו' (דברים פרק כ"א כב - כג), הנה בדין המלך, כתב הרמב"ם: "תולה ומניח תלויים ימים רבים" וכל זה "להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם".

המלבי"ם מפרש לאור דברי הרמב"ם את פרשת הריגתם של בני שאול ע"י הגבעונים (שמו"ב כ"א ו-י"א):

יתן לנו שבועה אנשים מבניו והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' ויאמר המלך אני אתן וגו'. ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה וגו' ואת מפבשת ואת חמשת בני מיכל בת שאול וגו'. ויתנם ביד הגבעונים ויקיעם בקר לפני ה' ויפלו שבועתם יחד והמה המתו בימי קציר בראשונים בתחלת קציר שערים. ויקח רצפה בת איה את השק ותטחו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתן מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה.

וכתב שם המלבי"ם "ויאמר המלך אני אתן - כי דבר זה הוא נגד משפט התורה שאין להרוג שנים ביום אחד, ולא יומתו בנים על אבות, וכן מה שתלו נבלתם על העץ, ולא יכלו לעשות כל זה רק מדין מלך כמ"ש הרמב"ם, שהמלך הורג רבים ביום אחד ותולה ומניח ימים רבים כדי להטיל אימה ולשבר יד רשעי עולם, ודבר זה יצא לו ממעשה הגבעונים פה, וכמ"ש בגמ' יבמות (דף ע"ט.) שהיה בזה תקון העולם להטיל אימה ופחד כל יפשוטו ידם בגרים הגרורים האלה, לכן אמר המלך אני אתן, מצד דין מלך שרק בידו היה התוקף לעשות כזאת".

¹¹ לפי דברי המשך חכמה שהובא לעיל שאלהיו שחט את שלש מאות נביאי הבעל, על פי אחאב מדין המלכות, יובן שרשאי היה להרוג רבים ביום אחד.

החתם סופר זצ"ל (שו"ת חת"ס או"ח סי' ר"ח) מביא את דברי המלך יהוא בקשר לאיזבל: "ויאמר פקדו נא את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא" (מלכים ב' ט' ל"ד), הרי שבלא טעם זה "כי בת מלך היא" היה מלין נבלתה. הרי לנו שמי שמומת בדין המלכות רשאים להלינו ולא לקברו.

ועוד מצינו בספר ירמיה שהמלך יהויקים האשים את אוריהו בן שמעיהו בנבואת שקר, והענישו בדין המלכות, כמו שנאמר "ויוציאו את אוריהו ממצרים ויבאהו אל המלך יהויקים ויכהו בחרב, וישלך את נבלתו אל קברי בני העם" (פרק כ"ו כ"ג). אף שנביא שקר נדון בבית דין ב"חנן", רצה המלך להענישו בדין המלכות, ולכן - "ויכהו בחרב", שמיתת מלכות בחרב היא. ואחר כך השליך את נבלתו ולא קברו לפי כבודו, כמו שנאמר "וישלך את נבלתו אל קברי בני העם". ומפרש המצודות דוד "וישלך - דרך בזיון השליך את נבלתו אל קברי בני העם ולא קברו בקבורת הנביאים, כי חשבו למדבר סרה אשר לא צוה ה'".

ומן הכתובים הנזכרים באוריהו, שהמלך יהויקים הכהו בחרב מדין המלכות, נראה שמוטל על המלך להמית את נביא שקר. וכן כתב בספר כנפי נשרים (ב"מחזה אברהם" שם פר' מסעי עמ' כ"ה) "ועל המלך מוטל להמית הנביא שקר", עיי"ש.

ולכאורה מבואר כן בגמ' יבמות מ"ט ע"ב "שמעון בן עזאי אומר, מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה וכו' מנשה הרג את ישעיה. אמר רבא מידן דייניה וקטליה, אמר ליה משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי, ואת אמרת (ישעיהו ו') ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. משה רבך אמר מי כה' אלקינו בכל קראנו אליו ואת אמרת (ישעיהו נה) דרשו ה' בהמצאו. משה רבך אמר את מספר ימיך אמלא, ואת אמרת (מלכים ב' כ') והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה. אמר ישעיה ידענא ביה דלא מקבל מה דאימא ליה [יודע אני שלא יקבל תשובותי], ואי אימא ליה אישויה מזיד [ואיני רוצה לעשותו מזיד, "דעכשיו הוא סבור להורגני בדין" - רש"י], אמר שם איבלע בארזא [אמר ישעיהו שם השם ונבלע בעץ ארז], אתיוה לארזא ונסרוה, כי מטא להדי פומא נח נפשיה".

ופשוט שמנשה לא דן את ישעיהו בסנהדרין [שרק כלפי מנשה אמר ישעיהו שאינו רוצה לעשותו מזיד], אלא מנשה עצמו הוא דן אותו, ושאל את כל השאלות, כמשמעות לשון הגמ'. וא"כ מבואר שמלך דן מדין מלכות את נביא השקר. אך לא ברור למה יהיה דין זה בכלל משפט המלך. ויתכן שהואיל והמלך כפוף למצות הנביא כמו שכתב רש"י בפ' שופטים (יז, כ), ונביא שקר עלול להכשיל את המלך, ולכן רשאי להרגו בדין המלכות.